

Bacheloroppgave

VPL05 Vernepleie

Lavaffektiv tilnærming ved utfordrende atferd

Low arousal approach and challenging behavior

Anja Vestavik

Totalt antall sider inkludert forsiden: 49

Molde, 27.05.2020.

Obligatorisk egenerklæring/gruppeerklæring

Den enkelte student er selv ansvarlig for å sette seg inn i hva som er lovlige hjelpemidler, retningslinjer for bruk av disse og regler om kildebruk. Erklæringen skal bevisstgjøre studentene på deres ansvar og hvilke konsekvenser fusk kan medføre. Manglende erklæring fritar ikke studentene fra sitt ansvar.

Du/dere fyller ut erklæringen ved å klikke i ruten til høyre for den enkelte del 1-6:		
1.	Jeg/vi erklærer herved at min/vår besvarelse er mitt/vårt eget arbeid, og at jeg/vi ikke har brukt andre kilder eller har mottatt annen hjelp enn det som er nevnt i besvarelsen.	☒
2.	Jeg/vi erklærer videre at denne besvarelsen: <ul style="list-style-type: none"> • ikke har vært brukt til annen eksamen ved annen avdeling/universitet/høgskole innenlands eller utenlands. • ikke refererer til andres arbeid uten at det er oppgitt. • ikke refererer til eget tidligere arbeid uten at det er oppgitt. • har alle referansene oppgitt i litteraturlisten. • ikke er en kopi, duplikat eller avskrift av andres arbeid eller besvarelse.	☒
3.	Jeg/vi er kjent med at brudd på ovennevnte er å <u>betrakte som fusk</u> og kan medføre annullering av eksamen og utestengelse fra universiteter og høgskoler i Norge, jf. Universitets- og høgskoleloven §§4-7 og 4-8 og Forskrift om eksamen §§14 og 15.	☒
4.	Jeg/vi er kjent med at alle innleverte oppgaver kan bli plagiatkontrollert i URKUND, se Retningslinjer for elektronisk innlevering og publisering av studiepoenggivende studentoppgaver	☒
5.	Jeg/vi er kjent med at høgskolen vil behandle alle saker hvor det forligger mistanke om fusk etter høgskolens retningslinjer for behandling av saker om fusk	☒
6.	Jeg/vi har satt oss inn i regler og retningslinjer i bruk av kilder og referanser på biblioteket sine nettsider	☒

Personvern

Personopplysningsloven

Forskningsprosjekt som innebærer behandling av personopplysninger iht.

Personopplysningsloven skal meldes til Norsk senter for forskningsdata, NSD, for vurdering.

Har oppgaven vært vurdert av NSD?

ja nei

- Hvis ja:

Referansenummer:

- Hvis nei:

Jeg/vi erklærer at oppgaven ikke omfattes av Personopplysningsloven:

Helseforskningsloven

Dersom prosjektet faller inn under Helseforskningsloven, skal det også søkes om forhåndsgodkjenning fra Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk, REK, i din region.

Har oppgaven vært til behandling hos REK?

ja nei

- Hvis ja:

Referansenummer:

Publiseringsavtale

Studiepoeng: 15

Veileder: Ole David Brask

Fullmakt til elektronisk publisering av oppgaven

Forfatter(ne) har opphavsrett til oppgaven. Det betyr blant annet enerett til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten (Åndsverkloven. §2).

Alle oppgaver som fyller kriteriene vil bli registrert og publisert i Brage HiM med forfatter(ne)s godkjenning.

Oppgaver som er unntatt offentlighet eller båndlagt vil ikke bli publisert.

Jeg/vi gir herved Høgskolen i Molde en vederlagsfri rett til å gjøre oppgaven tilgjengelig for elektronisk publisering:

ja nei

Er oppgaven båndlagt (konfidensiell)?

ja nei

(Båndleggingsavtale må fylles ut)

- Hvis ja:

Kan oppgaven publiseres når båndleggingsperioden er over?

ja nei

Dato: 27.05.2020

Antall ord: 10 698

Innhold

1.0	Innledning	8
1.1	Oppgavens oppbygning	8
2.0	Bakgrunn for problemstillingen	9
2.1	Oppgavens problemstilling og avgrensning	11
3.0	Temaets relevans for vernepleierens rolle og arbeid	12
4.0	Metode.....	14
4.1	Definisjon av metode.....	14
4.2	Kvantitative metoder	15
4.3	Kvalitative metoder	15
4.4	Litteraturstudie som metode	16
4.5	Validitet og reliabilitet.....	16
4.6	Forforståelsen	18
5.0	Begrepsavklaringer	20
5.1	Psykisk utviklingshemming	20
5.2	Grader av psykisk utviklingshemming.....	21
5.3	Utfordrende atferd	21
5.4	Mer krevende utfordrende atferd.....	22
5.5	Mindre krevende utfordrende atferd.....	22
6.0	Kommunikasjonens og samhandlingens betydning i relasjonsarbeid	23
7.0	Faktorer som påvirker utfordrende atferd	24
7.1	Miljøets betydning.....	24
7.2	Hvem er den utfordrende atferden et problem for?	25
7.3	Forhold ved individet	26
7.4	Utelukke somatiske lidelser.....	27
8.0	Forebygging og håndtering av utfordrende atferd	28
9.0	Tilnæringsmetoder	29
9.1	PAS(T).....	29
9.2	Lavaffektiv tilnærming	31
10.0	Drøfting	35
10.1	Oppsummering av teori	35
10.2	Virker lavaffektiv tilnærming på utfordrende atferd?.....	36
11.0	Sammendrag og konklusjon:	41

11.1 Lavaffektiv tilnærming ved utfordrende atferd – Kvantitativ eller kvalitativ metode? 42

Litteraturliste..... 43

1.0 Innledning

Utfordrende atferd kan oppstå hos utviklingshemmede i kommunikasjon og samhandlingssituasjoner med tjenesteyterne. Hva kan være årsak til dette og hvem er den et problem for? Kan brukerens forståelses- og samhandlingsevne være en faktor til at den utfordrende atferden oppstår, og hvordan kan ulike miljømessige tilrettelegginger og tjenesteyternes fagkunnskap påvirke dette? Finnes det ulike tilnæringsmetoder som kan bidra til å redusere sjansene for at den utfordrende atferden oppstår? Dette er ulike problemstillinger som jeg finner interessante og som jeg ønsker å se nærmere på, og som danner grunnlaget for oppgaven min videre.

1.1 Oppgavens oppbygning

Etter innledningen starter jeg oppgaven med å beskrive bakgrunnen for problemstillingen som jeg har valgt, samt presenterer oppgavens problemstilling og avgrensning. Videre har jeg beskrevet temaets relevans for vernepleierens rolle og arbeid, før jeg så beskriver metode og metodebruk i oppgaven. For å kunne belyse og begrunne alle de faglige aspektene jeg tenker er relevante for oppgaven min har jeg valgt å bygge den opp med en begrepsavklaring rundt ulike begreper. Dette for å kunne gi en bedre forståelse av problemstillingen min, samt at det bidrar til at oppgaven blir både mer leservennlig, forståelig og oversiktlig slik jeg ser det. Som Malterud (2011, 22) skriver er bruk av relevante begreper vesentlig når vi skal studere ulike fenomener og hvilken validitet dette gir. Videre beskriver jeg kort om kommunikasjonens og samhandlingens betydning i relasjonsarbeid, før jeg beskriver hvordan ulike faktorer kan påvirke utfordrende atferd, samt beskriver forebygging og håndtering av utfordrende atferd. Med dette som bakgrunnskunnskap tar jeg oppgaven videre ved å gå inn på ulike tilnæringsmetoder der jeg presenterer PAS(T) og lavaffektiv tilnærming, og stiller spørsmål og drøfter hvordan lavaffektive tilnærminger virker på utfordrende atferd, med fokus på kravsituasjoner og faktorer som kan påvirke dette. Til slutt oppsummerer og konkluderer jeg problemstillingen min.

2.0 Bakgrunn for problemstillingen

Relasjoner mellom mennesker er på godt og vondt (Lorentzen, Pettersen og Myhrer-Næss 2018, 20-21). En relasjonell tilnærming er et perspektiv og en grunnholdning som det kontinuerlig må jobbes med. Lorentzen, Pettersen og Myhrer-Næss skriver videre at opplevelsen fra brukerne om møter med fagpersoner har gitt de mye eller lite, avhenger ofte av hvordan de ble møtt av vedkommende. Betydningen av å bli møtt på en meningsfull måte er særlig viktig når brukeren befinner seg i en sårbar livssituasjon (ibid). I arbeid med utviklingshemmede må man også kunne håndtere urolig eller utagerende atferd ifølge McDonnell (2013, 21). SOR (2017, 6) skriver at som tjenesteytere for personer med utviklingshemming er vold og aggresjon noe av det mest krevende vi står overfor. Også i slike samhandlingssituasjoner skal tjenestene gis på en måte der det vises respekt overfor tjenestemottakers integritet og verdinormer (Helsedirektoratet 2015, 32). McDonnell (2013, 46) skriver at det ofte er i det komplekse samspillet mellom personen og omgivelsene at aggresjon og vold oppstår. Utfordrende atferd kan oppstå av ulike grunner (Helsedirektoratet 2015). Atferden kan være et uttrykk for kroppslig ubehag som brukeren ikke greier å uttrykke verbalt, eller det kan være et uttrykk for å kunne påvirke egne omsorgsbetingelser. Det å kontrollere og påvirke egne omsorgsbetingelser kan komme til uttrykk på mange måter, og kan virke både skremmende og uforståelige både i uttrykk og intensitet (Helsekompetanse 2020). Helsekompetanse (2020) skriver videre at den utfordrende atferden har en eller flere funksjoner for brukeren, det vil si at den er funksjonell. For brukeren kan den utfordrende atferden føre til at personalet enten senker, utsetter eller fjerner kravene, eller det kan føre til at brukeren får tilgang på noe som er ønskelig. Når man står ovenfor personer som byr på utfordringer og oppgaver i faglig sammenheng, er det behov for ulik kunnskap og erfaring (Lorentzen 2011, 125). Lorentzen (2003, 2011) i McDonnell (2013, 21) skriver at kommunikasjonskompetanse og miljøterapeutiske tilnærminger er noe man vil støtte seg på i arbeidet med voksne utviklingshemmede. Profesjonell faglighet, målrettethet og standardiserte verktøy forbindes som presis og eksakt kunnskap ifølge Lorentzen. SOR (2017, 10) beskriver at vold og aggresjon har en funksjon, men at atferden kan erstattes med mer hensiktsmessig atferd eller ulike tiltak. Atferden eller tiltakene er rettet mot miljø- og helsemessige faktorer, hvor man skal tilstrebe å finne de bakenforliggende årsakene til den utagerende atferden. Selvbestemmelse for brukeren og et godt samarbeid med tjenesteyterne og

nettverket rundt er vesentlig i dette arbeidet, i tillegg til at tjenesteyterne er villige til å sette seg inn i brukerens situasjon (ibid). Alle som bor i Norge skal kunne bo trygt og godt i en bolig som tilfredsstiller hver enkeltes behov (NOU 2016, 141). Dette er ifølge NOU et overordnet politisk mål. Den mellommenneskelige samhandlingen og tjenesteytingen skal også ha et meningsfylt innhold og inneha god kvalitet slik Helsedirektoratet (2015, 32) skriver. I Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (Lovdata 2008) beskrives det hvordan man skal fremme likestilling uavhengig av funksjonsevne. Likestilling innebærer slik det står beskrevet av likeverd, tilgjengelighet og tilrettelegging og like muligheter og rettigheter. Loven skal slik den videre beskrives bidra til at samfunnsskapede funksjonshemmede barrierer nedbygges, samt også bidra til at nye skapes. I rundskrivet fra Helsedirektoratet (2015,10) *Rettsikkerhet ved bruk av tvang og makt overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemming* står det beskrevet at kommunen plikter å sørge for at forholdene legges til rette for minst mulig bruk av tvang og makt som beskrevet i § 9-4 *Krav til forebygging*. I tillegg til krav om å tilrettelegge tjenestetilbudet plikter også kommune å gi nødvendig opplæring etter § 8-1, hvor faglig veiledning og oppfølging er vesentlig (ibid). Helsepersonelloven § 4. *Forsvarlighet* viser til helsepersonell som har plikt til å utføre sitt daglige arbeid i samsvar med de krav til omsorgsfull og forsvarlig hjelp, noe som innebærer kvalifikasjoner etter arbeidets karakter (Lovdata 2019). Ulike rettigheter og en del forhold skal også beskytte brukerne og virke som en veileder for de ansatte slik McDonnell (2013, 17) skriver. Retten til å kunne være annerledes samt personlige verdier er viktige fokus for å kunne bidra til at utviklingshemmede oppnår best mulig livskvalitet (Helsedirektoratet 2015). SOR (2017, 12) skriver videre at det i tjenesteytingen for mennesker med utviklingshemming forventes høy grad av etisk og faglig bevissthet. Tjenesteyterne skal være i stand til å identifisere faglige dilemmaer og kunne se faglige løsninger, og kunne inneha strategier til å kunne reflektere over disse. Eknes m.fl (2016, 13) skriver at voksne utviklingshemmede har nære relasjoner til de som bistår. De viser til at det er viktig å ha fokus på at kunnskap og åpenhet om vold og utagerende atferd skal økes, samt at systemer og strukturer anbefales slik at dette bidrar til best mulig håndtering og forebygging.

2.1 Oppgavens problemstilling og avgrensning

Med tanke på at brukers selvbestemmelse, utvikling og integritet skal ivaretas selv ved vanskelige samhandlingssituasjoner der utfordrende atferd forekommer, er det viktig som beskrevet ovenfor at kommunene setter tjenesteyterne i stand til å identifisere og se faglige løsninger i sitt daglige arbeid. Dette innebærer blant annet faglig oppdatering og kompetanse på ulike områder, samt å følge gjeldene lovverk. På denne måten kan hverdagen til brukeren tilrettelegges på en tilfredsstillende måte og i samarbeid med brukeren selv, samtidig som tiltakene kan virke forebyggende på utfordrende atferd. Som beskrevet tidligere kan utfordrende atferd ofte oppstå i samspillet mellom personen selv og omgivelsene rundt. Ulike krav eller ønsker om å oppnå noe fra brukeren sin side, kan være en utløsende faktor for at den utfordrende atferden oppstår. Det finnes ulike tilnæringsmetoder som skal forebyggende på utfordrende atferd. Virker ulike tilnæringsmetoder forebyggende på utfordrende adferd, og i tilfelle hvordan? Dette synes jeg er en interessant problemstilling som jeg ønsker å se nærmere på.

Jeg har med dette som utgangspunkt valgt å se nærmere på tilnæringsmetoder som kan virke forebyggende på utfordrende atferd, med utgangspunkt i lavaffektiv tilnærming. Problemstillingen min er: **Virker lavaffektiv tilnærming på utfordrende atferd?**

Jeg avgrensner oppgaven min til at den omhandler utfordrende atferd hos utviklingshemmede. Fokuset i oppgaven vil være på kravsituasjonene, samt hvilke faktorer som kan være vesentlig for virkningen/effekten av lavaffektiv tilnærming. Som Holter og Kalleberg (1996, 13) skriver er den teoretiske spørsmålsstillingen og forforståelsen kun ledetråder i valget av forskningsfelt der respondentene fører til et strategisk utvalg videre i forskningen. Malterud (2011,20-21) skriver også at problemstillingen i et prosjekt like gjerne kan omfatte kravet om relevans som det resultatet som kommer ut av det, og som gir opphav til ny kunnskapsutvikling. En ny vei til kunnskap kan da bidra til at vi ser på ting med nye øyne og endrer vår forforståelse av en gammel problemstilling, og på denne måten bidra til at vi får ny kunnskap.

3.0 Temaets relevans for vernepleierens rolle og arbeid

Vernepleieren som profesjonsutøver skal ifølge FO sitt yrkesgrunnlagsdokument (FO 2020) ha som samfunnsoppdrag å bistå mennesker med behov for hjelp, og bidra til å sikre menneskeverdige levekår og livskvalitet, og samtidig ha et kritisk blikk på egen fagkunnskap og hvordan den brukes og utvikles. Profesjonsutøveren skal også slik FO videre beskriver det gjennom dialog og tilrettelegginger, bidra til å styrke den enkeltes mulighet til å medvirke til å leve i samsvar med egne verdier, muligheter og begrensninger. Fagkunnskap, etiske retningslinjer og lovverk står sentralt i det vernepleiefaglige arbeidet, og skal også være gjennomgående i de tanker og handlinger som man har som profesjonsutøver (ibid). Som Holden (2016, 187) skriver skal det også være samsvar mellom behandling og lovverk. Når utfordrende atferd skal behandles skal det forekomme ved bruk av minst mulig bruk av tvang, slik kapittel 9 i Helse og omsorgstjenesteloven beskriver (Lovdata 2020). Er det slik at utfordrende atferd har høy forekomst hos utviklingshemmede? Holden (2016, 47-57) viser til en populasjonsstudie i Hedmark fylke hvor man undersøkte utviklingshemming og forekomsten av utfordrende atferd. Undersøkelsen gjaldt alle med administrativt definert utviklingshemming som ønsket å delta. 826 av 904 mulige deltok i undersøkelsen. Funnene viser at utfordrende atferd hadde en markant økning med graden av utviklingshemming. Av de 826 deltakere i undersøkelsen var 54,7% var gutter/menn og 45,3% var jenter/kvinner. Av disse viste 11,1 % utfordrende atferd. Holden skriver videre at det i undersøkelsen viste seg liten sammenheng mellom kjønn og forekomsten av utfordrende atferd, men at den var markant forbundet med alder der krevende utfordrende atferd økte mellom de som var mellom 10 og 20 år, og at den var vanligst mellom de som var mellom 20 og 40 år. Holden skriver videre at hos mennesker med lett eller moderat utviklingshemming vises det markante funn der angrep mot andre opptrer ofte, mens hos mennesker med alvorlig og dyp utviklingshemming er selvskading mer fremtredende. Undersøkelsen viste også at 69,2% av deltakerne med utfordrende atferd bodde i boliger med tjenesteytere, mens forekomsten av utfordrende atferd var 30,8% hos de som bodde hjemme hos sin biologiske familie (ibid). En sammenfatting av undersøkelsen viser at utfordrende atferd forekommer relativt hyppig hos mennesker med utviklingshemming, og særlig når de bor i tilrettelagte boliger hvor det ytes tjenester. Ved å se nærmere på lavaffektive tilnærming og om det virker på utfordrende atferd hos mennesker med utviklingshemming med fokus på kravsituasjoner

og mulige påvirkende faktorer, vil det ligge godt innenfor kravene til å fylle den vernepleiefaglige relevansen for oppgaven, slik jeg vurderer det.

4.0 Metode

I dette kapitlet vil jeg definere hva metode er. Jeg vil også forklare forskjellen på kvantitativ og kvalitativ metode. Videre skriver jeg om validiteten og reliabiliteten av faglitteratur, samt hvordan jeg systematisk har arbeidet med oppgaven. Til slutt beskriver jeg min egen forforståelse for problemstillingen.

4.1 Definisjon av metode

Vilhelm Aubert (1985) i Dalland (2017, 51) beskriver metode som en fremgangsmåte eller et middel til å løse problemer og på denne måten komme frem til en ny kunnskap. Han mener at et hvilket som helst middel som fører til dette formålet, hører med i arsenalet av metoder. Metoden forteller oss ifølge Dalland (2017, 51) noe om hvordan vi bør ta tak i noe, for å fremskaffe eller etterprøve kunnskap. Begrunnelsen for valg av metode er ifølge Dalland (2017, 51) at vi da mener at akkurat den metoden egner seg best for at den aktuelle problemstillingen eller at spørsmålet belyses på best mulig måte. Videre skriver Dalland (2017, 52) at metoden hjelper oss til å samle inn data til undersøkelsen vår, og at dette kan gjøres ved for eksempel kvantitative eller kvalitative metoder. Hvilken metode som er best egnet er det delte meninger om. Som Malterud (2011, 33) skriver settes kvalitative og kvantitative forskningsmetoder ofte opp mot hverandre, og at forskjellene ofte blir vektlagt ut ifra hva man vil vise til, ved at den ene metoden viser tydeligere og «bedre» resultater enn den andre. Men som Malterud videre skriver må begge metodene tilfredsstillende grunnleggende krav som stilles til det som skal være et verktøy, og som bidrar til at vitenskapelig kunnskap slik kan dokumenteres. Ved noen undersøkelser kan det være hensiktsmessig å benytte seg både av kvantitative og kvalitative metoder (Brodtkorb og Rugkåsa 2009, 23). Det kalles metodetriangulering og gir en bredere og mer helhetlig kunnskap om det aktuelle. Ved å bruke adferdsanalyse i slikt arbeid kan man analysere hvorfor en gjør som en gjør slik Isaksen og Karlsen (2018, 13) skriver. Hvilke miljømessige hendelser som påvirker og endrer atferd er viktige faktorer i atferdsanalysen, samt spørsmål om hva som skjer i forkant og etterkant av en handling, og sannsynligheten for at handlingen gjentas.

4.2 Kvantitative metoder

En kvantitativ metode gir ifølge Dalland (2017, 52) data i form av målbare enheter. Som Garsjø (2001, 133) skriver vil kvantitative metoder være aktuelle når det ønskes en representativ oversikt over generelle forhold. Metoden brukes også når hypoteser og teorier skal testes, eller når man vil få kjennskap til frekvensen av et bestemt forhold, eller vil vite hvordan flere forhold kan samvariere. Slike data formidles da ofte i tabeller, ifølge Raaen (1992) i Garsjø (2001, 133). Garsjø (2001, 134) skriver videre at kvantitative metoder forklarer eller forteller størrelsen på et problem. Samtidig er den oversiktsorientert og svært egnet for makronivå og statistikk brukes her som et arbeidsredskap. Ifølge Kruuse (2007,17) brukes kvantitative metoder av vitenskapsmenn som har et nomotetisk forskningsideal. Dette forskningsidealet går ifølge Madsen (1986) i Kruuse (2007, 17) ut på å finne og formulere naturlover, slik at man kan forklare og forutse hva som eventuelt skal skje.

4.3 Kvalitative metoder

Kvalitative metoder har ifølge Dalland (2017, 52) til hensikt å fange opp mening og opplevelse som ikke er målbare og som ikke lar seg tallfeste. Holter og Kalleberg (1996, 12) beskriver kvalitative forskningsmetoder der hele forskningsprosessen, eller deler av den, er preget av kvalitativ tankegang (Holter og Kalleberg 1996, 12), noe som innebærer at tenkemåter og utsagn stort sett formuleres i ord, og ikke i tall. Denne metoden brukes av vitenskapsmenn med et hermeneutisk forskningsideal. Hermeneuetikk er ifølge Garsjø (2001, 137) tolkningslære eller forståelseskunst, og er en vitenskapelig teori som bygger på tolkning og forståelse. Sentrale begreper er helhet, del og sammenheng, sammen med fortolkning, meningsutveksling og forståelsesutveksling. Forskeren vil som Garsjø videre skriver forsøke å forstå eller fortolke en handling eller et fenomen ved at det knyttes til en hensikt.

4.4 Litteraturstudie som metode

Metoden jeg har brukt i oppgavens studie er litteraturstudie. Dalland (2017, 60) beskriver hvordan all oppgaveskriving starter i biblioteket. Ved bruk av litteraturen sørger man for hvor linjene føres bakover og bidrar til at vi kan se sammenhenger og utviklingstrekk. Videre skriver Dalland (2017, 62) at det er viktig å prøve å plassere problemstillingen innenfor et hoved emne, og på denne måten skaffe oss en oversikt. Litteratursøkene er enorme, og det er lett å drukne i informasjon. Har man problemstillingen som grunnlag har man kriterier som kan bidra til å begrense søket videre (Dalland 2007, 67). Aadland (2004, 211-212) skriver at ved blant annet litteraturvitenskap er kildetolkning som metode noe man er ensidig henvist til. Han skriver videre at det foreligger en mengde kilder og skriftlig materiale som understøtter de ulike undersøkelsene, og som kan kaste nytt lys over ulike emner. Dette kan være avisartikler, journaler, faglige artikler og møtereferater.

4.5 Validitet og reliabilitet

Validitet og reliabilitet er vesentlig ved oppgaveskriving som dette. Man må som student ha evne til å søke og lokalisere informasjon. Videre må man vurdere informasjonen kritisk med tanke på relevans og pålitelighet og eventuelt ta den i bruk ved egen kunnskapsutvikling, ifølge Rafste (2008) i Dalland (2017, 150). Dalland viser videre til at det er viktig å skille mellom informasjon og kunnskap. Ved informasjon er ikke alltid riktigheten fastslått, mens kunnskap er kontrollerte opplysninger. I denne oppgaven startet jeg med å skrive ned egne tanker rundt temaet og hvorfor dette var viktig for meg. Dysthe, Hertzberg og Hoel (2000, 26) skriver at det lønner seg å begynne å tenkeskrive rundt oppgaven med en gang og på denne måten idémyldre slik at man kan forme en foreløpig disposisjon for oppgaven før man har startet å lese. Dette bidrar til at man leser mer planmessig og vet hva man er ute etter. Høgskolen sin nettside på biblioteket heter Oria. Her startet jeg med å søke på «utfordrende atferd». Etterpå utvidet jeg søket til «utfordrende atferd utviklingshemming», hvor jeg fikk opp ulike treff der «Pas» og «Lavaffektive tilnæringsmetoder» blir nemt i tekstene. På denne måten kunne jeg starte

med nye søk der jeg brukte «lavaffektiv tilnærming» eller «lavaffektive tilnæringsmåter» og «PAS» som nye søkeord. Ved å oversette søkeordene til engelsk fikk jeg opp flere alternativer enn om jeg bare brukte norske ord. Jeg fikk opp ulike artikler, mange på SOR sine nettsider. Disse har jeg sett på og nøstet litt videre på med blant annet å se på litteraturlisten i artiklene ved å bruke «Snøballmetoden». Ved snøballmetoden må man være obs på hvilket fagstoff man fordyper seg i. Som Malterud (2011, 166) skriver vil større grad av intuitiv snøballsøking øke risikoen for uønsket skjevhet i det materialet vi bruker. Dette har jeg prøvd og vært obs på i søkeprosessen. Jeg har gjort litteratursøk i sidene til Nasjonalbiblioteket, Idunn og JSTOR. Jeg har også vært innom Google Scholar, som er den akademiske varianten av Google for å se hva som har kommet opp under emnet. Her har jeg trykt «hvem har referert til denne artikkelen» for å se validiteten av litteraturen som har vært brukt. Ved litteratursøkene har jeg prøvd å være kritisk til kildene som kommer opp. SOR, Lovdata, Naku, Helsedirektoratet, WHO og Helsekompetanse er alle kjente aktører med faglig tyngde og lovverk som man også forholder seg til som yrkesutøver, og som jeg også har brukt i oppgaven. Jeg har valgt å bruke artikler fra Norsk psykologiforening, Norsk tidsskrift for adferdsanalyse og Tidsskrift for omsorgsforskning. Artiklene representerer faggrupper og forfattere med faglig tyngde, som er anerkjent innen sitt fagfelt. Jeg har også sett om artiklene er fagfellevurdert. Når en artikkel er fagfellevurdert vil det si at artikkelen er kvalitetssjekket av andre forskere ved at den leses, vurderes og godkjennes før den publiseres i ulike tidsskrifter (Kildekompasset 2015). Under litteratursøkene ble noen forfattere nevnt i flere av artiklene som kom opp. I forhold til utfordrende atferd blir både McDonnell, Tetzchner og Holden ofte referert til i fagartikler og i bøker. Ved så å se nærmere på disse forfatterne, har jeg kommet frem til at det er disse jeg har valgt å bruke i oppgaven utenom fagartikler, da de er anerkjente forfattere og har god kompetanse på området slik jeg vurderer det. Når man innhenter kunnskap, er det viktig med informasjonskompetanse. Informasjonskompetanse innhenter man seg ifølge Dalland (2017,150) når kilden eller informasjonen som er funnet vurderes med tanke på både kvalitet og om den er relevant. Jeg har også brukt engelsk litteratur og en engelsk fagartikkel i oppgaven. Her vil det kunne være større fare for feiltolkning da det er min tolkning av noe på et annet språk jeg viderefører i skriveprosessen. Som Dalland (2007, 171) skriver handler tolkning om å forklare betydningen eller innholdet av noe.

4.6 Forforståelsen

Jeg har jobbet en del år med utviklingshemmede hvor ulike former og grader av utfordrende atferd har vært en del av problemstillingene. Brukerne er avhengig av å ha et hjelpeapparat rundt seg som har et helhetlig syn og forståelse for hele personen for å kunne oppnå god livskvalitet og selvutvikling, slik jeg ser det. Det forutsetter at man må kunne sette seg inn i brukeren sin diagnose og ulike utfordringer, og se det i sammenheng med hver enkelt bruker som et selvstendig individ og hvordan man kan bistå og tilrettelegge best mulig. Dette innebærer blant annet slik jeg ser det, å ha kunnskap om ulike tilnæringsmetoder når man arbeider med utfordrende atferd, for å kunne se og forstå hva som kan være mulige triggere og forløpere til utfordrende atferd og hvordan dette kan løses på best mulig måte. Som tjenesteyter har jeg erfart at kravene som stilles til brukeren kan bidra til at kommunikasjon og samhandling med brukeren uteblir, eller at det kan skape situasjoner der utfordrende atferd oppstår eller eskaleres. Dette har videre ført til forringelse av brukeren sin livssituasjon, samt forringelse av min egen yrkeshverdag, ved at jeg ikke har fått bistått tilstrekkelig. I tillegg til dette har jeg også fått erfart viktigheten av ulike miljømessige tiltak og tilrettelegginger og hvordan dette har bidratt til å bedre tryggheten, kommunikasjonen, samhandlingen og forståelsen mellom brukeren og tjenesteyterne. Som tjenesteyter tenker jeg at det er en del av det å ta ansvar, å stille spørsmål ved mangler på rammebetingelsene. Kunnskap om tilnæringsmetoder i en slik sammenheng kan være en vesentlig rammebetingelse, da jeg har erfart hvordan slike metoder kan bidra positivt for begge parter. Slik jeg ser det vil det å inneha kunnskap om tilnæringsmetoder sette begge parter i stand til å kunne mestre og utføre på en tilfredsstillende og god måte. Er kravene for høye eller for lave? Har kravene en hensikt? Kommer de på riktig tidspunkt? Burde kravsituasjonen foregå på en annen måte? Er det et ønske fra brukeren at kravet opprettholdes og eventuelt til hvilken nytte? Min forforståelse er at hvilke krav man stiller til brukeren og på hvilken måte og tidspunkt det gjøres, kan bidra både til forebygging eller eskalering av utfordrende atferd. Hvilke andre faktorer som eventuelt påvirker effekten av tilnæringsmetoder, er jeg usikker på. Mine erfaringer og tanker blir i denne sammenhengen min forforståelse i denne problemstillingen. Som Malterud (2011, 40) skriver er forforståelsen en bagasje som handler om erfaringer, hypoteser, faglig perspektiv og referanserammen som jeg har ved starten av dette

prosjektet, og som danner grunnlaget for det som jeg ønsker å utforske nærmere i denne sammenhengen.

5.0 Begrepsavklaringer

For å forstå betydningen av kravsituasjoner ved kommunikasjon og samhandling med utviklingshemmede, mener jeg det har en viktig relevans for oppgaven å ha en begrepsavklaring rundt utviklingshemming. På denne måten kan leseren få en dypere forståelse for det utgangspunktet samhandlingen starter i for den utviklingshemmede, samt få et innblikk i hva utfordrende atferd er ved å definere dette nærmere.

5.1 Psykisk utviklingshemming

Psykisk utviklingshemming er ifølge WHO (2019) en diagnose i det medisinske kodeverket ICD-10. Naku (2019) beskriver utviklingshemming som noe som innebærer nedsatte kognitive ferdigheter og ulik grad av utfordringer, med tanke på språk, motorikk, sosial kompetanse og evnen til å mestre dagligdagse aktiviteter. Som Naku videre beskriver deles diagnosen i lett, moderat, alvorlig og dyp utviklingshemming på bakgrunn av hvor store de ulike utfordringene er. Faktorene som er årsak til utviklingshemming kan oppstå både før- under og etter fødselen, og innebærer sårbarhet eller utfordringer som kan føre til økt risiko for å utvikle ulike sykdommer eller lidelser (ibid). Holden (2016, 15) skriver at ifølge DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013) innebærer utviklingshemming svekkelser i intellektuelle funksjoner hos personene det gjelder. De intellektuelle funksjonene kan være resonering, planlegging, problemløsning, vurdering, abstrakt tenkning, vurdering, læring av skoleferdigheter og det å lære av erfaring. Holden skriver videre at personlig selvstendighet og sosialt ansvar også vil være svekket ved utviklingshemming. Dette fører til at personen vil kunne trenge støtte for å fungere normalt. Støtte til å kunne kommunisere, delta sosialt og det å kunne leve selvstendig både i eget hjem, på skolen, i arbeid og i samfunnet generelt, er grunnleggende behov som utviklingshemmede vil kunne ha daglige behov for bistand til (ibid).

5.2 Grader av psykisk utviklingshemming

Psykisk utviklingshemming beskrives i fire undergrupper i ICD-10 systemet (Eknes m.fl 2008, 19-20). Disse undergruppene er rangert etter evnenivå basert på IQ-mål:

F70 – Lett utviklingshemming - IQ 50-69, mental alder mellom 9 og 12 år.

F71 - Moderat utviklingshemming - IQ 35-49, mental alder mellom 6 og 9 år.

F72 - Alvorlig utviklingshemming - IQ 20-34, mental alder mellom 3 og 6 år.

F73 - Dyp psykisk utviklingshemming – IQ under 20, mental alder under 3 år.

5.3 Utfordrende atferd

Holden (2016, 28 - 29) beskriver utfordrende atferd som unormal atferd. Atferden kan være både ønsket og uønsket, men den er unormal. Holden skriver videre om Emerson og Einfeld (2011) sin forklaring av begrepet utfordrende atferd der en atferd blir kulturell avvikende og er av slik intensitet, hyppighet eller varighet at den setter personens egen eller andre personers fysiske trygghet i fare. Utfordrende atferd er også slik Holden videre beskriver det atferd som alvorlig vil begrense eller utelukke personens eget bruk av normale samfunnstilbud. Holden (2016, 30) skriver også at selve definisjonen av utfordrende atferd vektlegger en konkret atferd. Videre deler Holden (2016, 29) utfordrende atferd inn i to grader etter alvorlighet: Mer krevende utfordrende atferd og mindre krevende utfordrende atferd.

5.4 Mer krevende utfordrende atferd

Ved mer krevende utfordrende atferd må minst ett av fire kriterier være oppfylt, ifølge Holden (2016, 29-30). Disse fire kriteriene er at personen minst en gang daglig viser atferden, at atferden hindrer personen i å delta på aktiviteter som passer han/hennes ferdigheter og generelle fungering, at mer enn en person må gripe inn for å kontrollere atferden eller at atferden fører til betydelig skade på personen selv eller andre personer. Det siste kan innebære smerter, kutt, sår eller brudd.

5.5 Mindre krevende utfordrende atferd

Holden (2016, 29) beskriver mindre krevende utfordrende atferd som en atferd der en person viser en eller annen form for problematferd, men at den ikke oppfyller noen av de fire kriteriene for mer krevende utfordrende atferd. Mindre krevende utfordrende atferd er ifølge Emerson (2001) og Moss mfl. (2000) beskrevet i Holden (2016, 29) som alvorlig problematferd. Dette er atferd som er vanskelig å håndtere om tiltak ikke blir satt inn. Et tiltak kan være ekstra bemanning, fysisk atskillelse fra ting eller personer, ekstra solid utstyr, eller andre forhåndsregler. Trusler er utfordrende atferd som må tas på alvor ifølge Holden. For at en atferd skal være utfordrende trenger den som Holden videre skriver ikke å forekomme ofte eller i løpet av en bestemt periode.

6.0 Kommunikasjonens og samhandlingens betydning i relasjonsarbeid

Relasjonene mellom mennesker påvirkes av kommunikasjon og samhandling (Bakken 2011, 23). Det å etablere gode samspill hos mennesker med kognitive nedsatte ferdigheter vil være avhengig av at man bygger kommunikasjonen ut ifra klientens forutsetninger. Gjensidighet fører ifølge Bakken (2011,22) til god kommunikasjon. Bakken skriver videre at profesjonell dialog baseres på fortløpende observasjoner av personens emosjonelle og kognitive status ved kommunikasjon. Det er viktig at miljøterapeuten evner å tolke egne observasjoner og tilrettelegge samhandlingen slik at man oppnår symptomlindring hos brukeren (Bakken mfl., 2008a, 2008b) (Bakken 2011, 22). Jørgensen, Veje, & Storsrøms (2016) i Os, Engelsvoll og Granberg (2018, 54-55) skriver at det kan være vanskelig for mennesker med utviklingshemming å forstå hvor følelsene kommer fra. I samhandlingssituasjoner med tjenesteytere kan brukerne reagere på tjenesteyternes følelser som om det var deres egne. Hvis tjenestemottakeren er sint vil brukeren ofte oppleve dette som sin egen følelse og da reagere tilbake med sinne. Basis for alt relasjonsarbeid ligger i kommunikasjon og samhandling (Bakken 2011, 23). Videre skriver Bakken at det stiller store krav til den profesjonelle hjelperen dersom den ene parten har svekket kommunikasjonsevne.

7.0 Faktorer som påvirker utfordrende atferd

Det er ulike årsaker til at utfordrende atferd kan oppstå. Nedenfor beskrives ulike faktorer som kan være bakenforliggende årsaker til at den utfordrende atferden oppstår, og som det er vesentlig å ha fokus på i kravsituasjoner.

7.1 Miljøets betydning

SOR (2020) skriver om miljøets betydning og innflytelse når andres atferd forklares, og at dette er noe som undervurderes generelt. SOR beskriver videre om hvordan biologiske forutsetninger kan ha betydning for hvordan den utfordrende atferden utvikler seg i bestemte miljøer, og veldig ofte er det miljøet rundt som kan påvirkes. Som Strømgren og Dønnum (2013, 134) skriver vil ikke utfordrende atferd alltid ha en klar årsak eller en klar situasjon, og det kan være mange faktorer som påvirker dette. Atferden kan da ha flere funksjoner slik det beskrives. Ulike forventinger, målsettinger og tiltak i tjenestetilbudet kan føre til at utfordrende atferd oppstår som et resultat av dette (Strømgren og Dønnum 2013, 134). Utfordringene vil da være knyttet til hvilket faglig perspektiv eller faglig tilnærming en som fagperson og tjenesteyter har til personens vansker. Tetzner (2003, 4) skriver om hvordan mennesker med lærevansker har store behov for tilrettelegging som bidrar til struktur, oversikt og forutsigbarhet uavhengig av hvor de bor. Tetzner skiller videre mellom fysiske, organisatoriske og sosiale omgivelser, noe som i denne sammenhengen innebærer alle faktorene. Studier tyder på at omgivelsene kan oppleves som farlige eller truende for mennesker med utfordrende atferd (Tetzner 2003, 190). Denne opplevelsen vil kunne føre til endringer i ulike forhold som for eksempel at oppmerksomhet og persepsjon endres, at personen blir emosjonelt opphisset og at personen blir stående i fysiologisk beredskap for flukt eller angrep. NOU (2016:17, 203) skriver at mennesker med utviklingshemming har behov for stabilitet og en forutsigbar hverdag, og at en god bosituasjon da er særlig viktig. Grunnlaget for et godt liv kan dannes som videre beskrevet nettopp gjennom en god bosituasjon. Personer med utviklingshemming skal bo slik at de inkluderes i så stor grad som mulig i det ordinære

samfunnet. De ulike forskjellene hvert individ har tas hensyn til, slik at disse kan opprettholdes. Likeverdighet oppfattes som retten til å være ulik, og ikke bare rett til å være en del av et fellesskap (NOU 2016:17, 39). Mennesker skal ikke diskrimineres på grunn av nedsatt funksjonsevne slik som det står beskrevet i diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (Lovdata 2008). Selvbestemmelse fører til fordeler på flere områder ifølge forskning (NOU 2016: 17, 38). Det er fordeler som gjelder områder som livskvalitet, selvstendighet og arbeidsmulighet. Psykiske vansker, lært hjelpeløshet og atferdsvansker kan være et resultat av lav selvbestemmelse (ibid).

7.2 Hvem er den utfordrende atferden et problem for?

Den utfordrende atferden kan i mange tilfeller være et problem for andre enn brukeren selv (Os, Engelsvoll og Granberg 2018). Os, Engelsvoll og Granberg skriver videre at det er viktig å finne ut hvem atferden er en utfordring for, før man kan omtale den som utfordrende atferd. Som tjenesteyter kan egne normer og verdier slik det videre står beskrevet legges til grunn med den forståelsen at disse er lik for alle. Løkke og Salthø (2012) i Os, Engelsvoll og Granberg (2018, 57) beskriver hvordan brukers liv kan bli omgjort til et redskap for å realisere andres mål, når det i samhandlingssituasjoner der tjenesteytere «står på sitt», ikke tar hensyn til brukers egne verdier og ønsker. Skal atferden kunne defineres som utfordrende må dette defineres av flere tjenesteytere slik Os, Engelsvoll og Granberg (2018, 53) beskriver det, og det må overveies på hvilke måter dette påvirker brukeren selv. Brukeren får slik det videre beskrives ofte skylden for den utfordrende atferden, i stedet for å knytte det opp mot årsaksforklaringene og hvordan omgivelsene responderer og hvordan de er tilrettelagt.

7.3 Forhold ved individet

Holden (2016, 27) beskriver hvordan språket og hvordan en person fungerer, vil ha noe å si for muligheten for å utvikle utfordrende atferd. Mennesker som fungerer relativt svakt vil som Holden videre skriver ha vanskeligere for å lære akseptable alternativer, noe som kan føre til at utfordrende atferd kan oppstå. Utviklingshemming innebærer vesentlig store svekkelser i praktiske og sosiale ferdigheter og i kommunikasjon (Holden 2016, 39).

Muligheten for at personen kan skaffe seg ønsket stimulering eller unnsnippe uønskede situasjoner på akseptable måter svekkes når atferds repertoaret er begrenset, slik Holden videre skriver. Sjansene for at den utfordrende atferden vil oppstå er da økende. Gjærum og Ellertsen (2010, 223) viser til Corbett (1977) der det er vist til en sterk sammenheng mellom atferdsproblemer og psykiske forstyrrelser, der han karakteriserer de psykiatriske problemene som kvalitativt annerledes. Eknes m.fl (2016, 13) skriver at terskelen for å bli sint og ty til vold er betydelig lavere for mennesker med utviklingshemming på grunn av nevrologiske skader eller forstyrrelser. Frontallappforstyrrelser og nedsatt evne til fortolkning og forståelse kan være årsaker til dette. Frustrasjon og sinne kan utløses fordi de har vansker med å forstå og gjøre seg forstått, fordi kommunikasjonsvanskene er store. I tillegg til en lang læringshistorie som har bidratt til dysfunksjonell atferd som medfører emosjonelle og relasjonelle skader (ibid).

7.4 Utelukke somatiske lidelser

Ved utfordrende atferd er det viktig som Os, Engelsvoll og Granberg (2018, 58-59) beskriver, å kartlegge og analysere i etterkant av alvorlige hendelser om den utfordrende atferden er ny, periodisk eller i utvikling. Det er viktig å først prioritere å få gjort en somatisk differensial diagnostikk, slik at somatiske årsaker kan utelukkes som årsak til den utfordrende atferden. SOR (2017, 16) skriver at det å koble symptomer til sykdom og å kunne formidle helseplager kan være vanskelig for mennesker med utviklingshemming. Holden (2016, 81) skriver at selvskading kan redusere smerter og plager direkte, samt utsette eller redusere krav som på grunn av medisinske problemer er ubehagelige å utføre. Tetzner (2003, 78) skriver at mennesker med utviklingshemming generelt har mer søvnforstyrrelser enn andre og at det er en tydelig sammenheng mellom søvnforstyrrelser og utfordrende atferd. Søvnvanskene kan føre til at mennesker med utviklingshemming har sterkt redusert REM-søvn, eller helt mangler slik søvn. Dette fører slik Tetzner videre beskriver det, til betydelige mentale påkjenninger og stor grad av irritabilitet. Søvnvansker kan også ha sammenheng med andre tilstander som for eksempel ørebetennelse eller andre smertefulle somatiske lidelser, som igjen har sammenheng med den utfordrende atferden (ibid). McDonnell (2013,45) skriver at traumer også regnes som en viktig årsaksfaktor bak aggressiv og voldelig atferd i tjenester for personer med utviklingshemming. En traumatisert person kan være konstant irritert uten å vite hvorfor og kan oppleve intense emosjoner uten å ha et klart bilde av selve hendelsen (Holden 2016, 191). Dette kan føre til manglende evne til selvregulering som resulterer i eksplosjonsartede hendelser, selvskading og sosial tilbaketrekking ifølge Herman (1992) i Holden (2016, 191). Traumene krever tilnæringsmåter der behandlingen ikke dreier seg om å behandle symptomer eller syndromer som henger sammen med traumene, men å ta hensyn til de spesielle problemstillingene som offeret har som følge av disse traumene (McDonnell 2013, 45).

8.0 Forebygging og håndtering av utfordrende atferd

Som Holden (2016, 176) skriver forsvinner utfordrende atferd sjelden av seg selv. Den utfordrende atferden kan også bli verre dersom ingenting gjøres. Behandling av utfordrende atferd er ofte kostnadskreven og krever store faglige og personellmessige ressurser. Å oppnå gode resultater ved behandling kan også ofte være vanskelig. På grunn av dette er forebygging svært viktig (ibid). Noen faktorer er fastlagte og kan ikke endres, men med miljøfaktorene er det i prinsippet mulig å gjøre noe med slik Holden beskriver. Tetzner (2003, 275) skriver om forebygging der målet er å skape livsforhold som bidrar til at personer ikke reagerer med utfordrende atferd selv om de er sårbare for å utvikle slik atferd. Tilrettelegging av bolig samt andre deler av de fysiske og sosiale omgivelsene kan være en del av forebyggingen. Gode rutiner og mulighet for beboerne å få oversikt og innflytelse i egen situasjon er viktige egenskaper i forebygging. Som Tetzner (2003, 275) videre skriver må forebygging foregå i alle livsfaser, men særlig i faser der utviklingshemmede er særlig sårbare ved livshendelser eller passerer overganger for eksempel når en starter på ny skole eller nytt dagsenter eller flytter i ny bolig.

9.0 Tilnæringsmetoder

Os, Engelsvoll og Granberg (2018) har skrevet artikkelen «Lavaffektiv tilnærming. Før det smeller, når det teller!». Denne artikkelen har fokus på PAS og lavaffektiv tilnærming, og ser på hvordan dette blant annet kan bidra til å forebygge eskalering av utfordrende atferd. Utviklingen av ulike tilnæringsmåter har bidratt til å redusere bruken eller fjerne behovet for tvang, samt deeskalering av utfordrende atferd (Helsedirektoratet 2015). Nedenfor vil jeg gi en innføring i hvor PAS(T) kommer inn i bildet i forhold til lavaffektiv tilnærming, og videre beskrive hovedelementene i lavaffektiv tilnærming. Ved lavaffektiv tilnærming har jeg referert mye til McDonnell – Andrew A. McDonnell, som er praktiserende spesialist i klinisk psykologi og spesialist på mestring og håndtering av aggresjon og utagerende atferd.

9.1 PAS(T)

PAS står for positiv atferdsstøtte (Alendal, Grainger og Stakland 2018, 64). Gundersen og Moynahan (2006, 142) beskriver det samme som PAST. Gundersen og Moynahan skriver at opprinnelsen av PAST kom fra flere fagpersoner som ønsket å bistå at personer med de alvorligste utviklingshemmingene skulle oppnå meningsfulle liv og samtidig sikre at de ble aktive deltagende i samfunnet. SOR (2017,10) beskriver PAS som et verdi- og metodisk rammeverk. Dette rammeverket kan brukes til å forstå, forebygge og redusere utfordrende atferd hos tjenestemottakere. Målet ved å bruke PAS er ifølge SOR at tjenestemottakerne skal kunne oppnå meningsfulle liv, samt sikre aktiv deltakelse i ulike relasjoner, aktiviteter og ellers i samfunnet. I sin artikkel skriver Os, Engelsvoll og Granberg (2018) at PAS bruker et bredt sett av strategier som skal bidra til å hemme betingelsene som opprettholder og skaper den utfordrende atferden. PAS skal videre slik det beskrives styrke betingelsene for ønsket atferd i et livsløpsperspektiv. Hieneman (2015) i Os, Engelsvoll og Granberg skriver at PAS har ulike fokus. Disse er livsstils forbedringer, fremgang gjennom meningsfulle målemetoder, nærpersoners engasjement, omfattende årsaks baserte intervensjoner, konteksttilpasning, livsløpsperspektiv samt å forsikre seg om at alle

«følger» og gjennomfører de ulike tiltakene. PAS bidrar til å fremme uavhengighet, deltakelse, læring og generell livsforbedring i komplekse omgivelser. Denne problemløsningsprosessen kombinerer evidensbasert praksis fra anvendt adferdsanalyse og andre metoder der utfordrende atferd avhjelpest (Os, Engelsvoll og Granberg 2018, 53). PAST har som Gundersen og Moynahan (2006, 142) også skriver fokus på å endre problemskapende og problemskapende faktorer, og samtidig bruke opplæring som et sentralt og effektivt element for å redusere problematferd. PAST benyttes både på individ-, nærmiljø-, familie- og skolenivå. I PAS perspektivet tjener den utfordrende atferden viktige funksjoner for den det gjelder (Emerson, 2001, i McGill, Bradshaw og Hughes, 2007 s. 41) (Alendal, Grainger og Stakland 2018, 68). Personens evner, behov og omstendigheter påvirker funksjonene slik at de utvikles og vedlikeholdes (Alendal, Grainger og Stakland 2018, 67-68). PAS- rammeverket bidrar slik det videre beskrives til at innholdet av det sosiale og fysiske miljøets karakteristikk, kan brukes på flere nivå for alle tjenestemottakere. På et universelt plan kan man skape gode relasjoner og bygge et godt og støttende miljø som kan brukes forebyggende, mens på det individuelle plan kan individuelle intervensjoner iverksettes for å kunne håndtere utfordrende atferd tilfredsstillende. Disse to faktorene danner grunnlaget for en individuell PAS plan som videre kan være et hjelpemiddel til å kunne forstå og behandle atferd ved bruk av ulike systematiske tiltak hvor man tilrettelegger omgivelsene, og for utvikling av ferdigheter og nettverket rundt personen. Dette for å gi den man bistår og nærpersonene rundt et godt liv og god livskvalitet (Fox mfl. 2003) (Alendal, Grainger og Stakland 2018, 68). Som Os, Engelsvoll og Granberg (2018, 53) skriver er Lavaffektiv tilnærming en evidensbasert metode som ofte trekkes inn i PAS.

9.2 Lavaffektiv tilnærming

Lavaffektive tilnærminger er en samling av strategier for krisehåndtering og en filosofi for atferds håndtering ifølge McDonnell (2013, 202). Strategien er ifølge Os, Engelsvoll og Granberg (2018) både proaktiv (instrumentell) og reaktiv (impulsiv), og den kan slik det beskrives bidra til en forebygging av utfordrende atferd, noe som igjen kan bidra til at det utøves mindre bruk av tvang og makt. Ved lavaffektiv tilnærming er det ifølge McDonnell (2013, 52) fire hovedkomponenter som står sentralt. Disse er beskrevet som kognitive og atferdsmessige elementer:

1. Færre krav og forventinger skal stilles til brukeren fra tjenesteyterne og på den måten redusere faren for konflikter mellom partene.
2. Aktiverende faktorer skal unngås. Dette kan være blikkontakt, berøring og tilskuere i en krisesituasjon.
3. Verbal atferd som kan føre til konflikt bør unngås. Dette kan for eksempel være en aggressiv kroppsholdning.
4. Tjenesteyternes antakelser om hvordan utfordrende atferd bør håndteres på kort sikt må utfordres.

Lavaffektiv tilnærming fører til færre krav og forventinger til brukeren (Os, Engelsvoll og Granberg 2018,53). Kravene fjernes helt i visse situasjoner, standardprosedyrer droppes og tjenesteyterne trekker seg tilbake slik at brukeren får muligheten til å roe seg ned. På denne måten vil man ifølge Os, Engelsvoll og Granberg (2018, 57) unngå eskalering i situasjonen. McDonnell (2013, 56) skriver at det ikke alltid er en god løsning å kutte ut alle kravene/forventningene til brukeren. Han skriver at det uansett er nødvendig med livsnødvendige og helse relaterte prosedyrer. Dette kan være prosedyrer på å ta daglig medisin, følge legens anvisninger, samt å unngå farlige situasjoner og skadelig atferd. Aktiviteter som fører til sosial akseptabel fremtreden for brukeren, er også viktig. Det kan være knyttet til påkledning og personlig hygiene, samt å unngå uakseptabel sosial atferd som for eksempel det å kontakte fremmede. Dersom man dropper alle forventningene er resultatet av dette sosial isolasjon ifølge McDonnell (2013, 56). Brukeren får også slik McDonnell videre skriver færre anledninger til å delta i aktiviteter som har til hensikt å

lære alternativ, ny og forsterkende atferd på en hensiktsmessig måte. Brukeren kan benytte utagering for å unnsnippe kravsituasjoner da det fører til at tjenestemottakerne trer ut av kravsituasjonen og trekker seg tilbake. Ifølge McDonnell (2013) stiller man ved bruk av lavaffektiv tilnærming krav til brukeren som det er mulig for vedkommende å mestre. På denne måten kan man gi brukeren en opplevelse av mestring og egenkontroll, noe som kan bidra til å redusere depresjon, passivitet og utfordrende atferd, fordi man unngår/reduserer regelstyring og rigide planer (Jacobsen og Beck 2005) (Os, Engelsvoll og Granberg 2018, 57). Ved at brukeren opplever egen kontroll og mestring kan det å ha muligheten til å si nei eller å ha et ønske om noe annet, bidra til at brukeren opplever verdier av medbestemmelse, frihet og en god relasjon til de ulike tjenesteyterne som bistår (Os, Engelsvoll og Granberg 2018, 57).

Som Os, Engelsvoll og Granberg (2018, 55) skriver er kort og konkret informasjon gitt i et lavt og behagelig toneleie et av fokusområdene ved lavaffektiv tilnærming. Høy stemme kan derimot være fysiologisk aktiverende. Dersom en tjenesteyter står foran brukeren kan det oppleves krenkende eller truende dersom brukeren er høy aktivert, basert på hvor stor del av brukerens nerve system som er «aktivt». Det kan også oppleves som aggressivt kroppsspråk om man som tjenesteyter legger armene i kors i kommunikasjon og samhandlingssituasjoner. Videre skriver Os, Engelsvoll og Granberg (2018, 55) at det er vesentlig med fysisk avstand mellom bruker og tjenesteyter, og at muligheten for at man blir utsatt for aggresjon er større om man står for nær. Dersom man ikke tar hensyn til slike mellom menneskelige og utviklingsmessige behov hos brukeren, kan det være vanskelig å kunne imøtekomme de ønsker som brukeren eventuelt måtte ha. Som Isaksen og Karlsen (2015) i Os, Engelsvoll og Granberg (2018, 57) skriver handler også fokuset ved lavaffektiv tilnærming om å ha fokus på å gi brukeren rom og tid til å kunne dempe stress, der kommunikasjonen er preget av et lavt nivå av fiendtlighet, kritikk og emosjonell overinvolvering. For brukeren er det viktig å få tid til å kunne gjennomføre handlinger for å få mer opplevelse av kontroll. Dersom dette ikke tas hensyn til og tjenesteyterne tenker dette er uvesentlig, kan det føre til eskalering i situasjonen og føre til at brukeren blir enda mer urolig (ibid).

Ved lavaffektiv tilnærming er ikke-verbal atferd noe man unngår dersom den virker fysiologisk aktiverende (McDonnell, Derarden og Richens 1991) (McDonnell 2013, 57). Det er vesentlig at personalet fremstår som rolig selv om man ikke er det. Brå bevegelser og skjærende stemmebruk bør unngås. Samtidig bør personalet opptre rolig slik at man ikke bygger oppunder et allerede økt aktiveringsnivå når brukeren allerede er hyperaktivert (ibid). Mindre verbal samhandling er vesentlig ved verbal forebygging (McDonnell 2013, 57). Personalet bør bruke et behagelig toneleie og unngå å heve stemmen ifølge Huesmann (1998) i McDonnell (2013, 57). I slike situasjoner skal alle forventinger legges bort. På denne måten vil den fysiologiske aktiveringen i krisesituasjoner bli redusert, når behovet for beslutningstaking er redusert (McDonnell 2013, 57). Direkte blikkontakt virker fysiologisk aktiverende ifølge Mehrabian (1972) i (McDonnell 2013, 57), og er noe man bør unngå dersom brukeren allerede er i en hyperaktivert tilstand. Det samme gjelder fysisk berøring (Argyle 1986) i McDonnell (2013, 57). Tjenesteytere bruker ofte å ta på brukerne for å roe dem ned (McDonnell 2013, 58). I det daglige kan berøring virke positivt på enkelte. Berøring kan ved aggressiv atferd skape flere aktiverings- og panikkreaksjoner. Ved lavaffektiv tilnærming unngår man så langt det er mulig å tre inn i intimsfæren til en opprørt person (ibid).

Lillevik og Øien (2014) i Os, Engelsvoll og Granberg (2018, 60) skriver at støtte og veiledning til både brukere og tjenesteytere er en viktig del av lavaffektiv tilnærming i etterkant av situasjoner med utfordrende atferd. Målet er å gjenvinne balansen mellom brukere og tjenesteytere. Å bearbeide eventuelle negative fortolkningsformer er ifølge McDonnell (2013) i (Os, Engelsvoll og Granberg 2018, 60-61) vesentlig da det kan resultere i at en er mindre innstilt på å jobbe og hjelpe brukeren på en positiv måte. Det er forventet at tjenesteytere som jobber med utfordrende atferd skal mestre å være raus og tolerant. Samtidig skal de kunne ha en positiv holdning til brukeren, selv om man har blitt utsatt for aggresjon og utagering av alvorlig grad. Ved lavaffektiv tilnærming brukes refleksiv praksis slik McDonnell (2013, 23) skriver. Her skal den ansatte reflekterer over egen praksis generelt, og i selve samhandlingen. Kollegaene skal så vurdere hverandre i etterkant av situasjonene i form av positive og negative tilbakemeldinger, samt reflektere over eget tankemønster og eventuelt kunne endre de antakelsene en hadde av ulike årsaker til situasjonen (Os, Engelsvoll og Granberg 2018, 61). McDonnell viser videre til Schön (1983) som beskriver hvordan personalet kan innta et metaperspektiv hvor man tenker gjennom hva en gjør og hvorfor man gjør som man gjør. Ved å innta dette perspektivet får

personalet en praksis som genererer og utvikler seg selv. Denne utviklingen er basert på de positive og negative erfaringene man får. Konsekvensene av handlingene som tas kan være overgrep overfor andre mennesker ved utfordrende atferd. Derfor vil det å innta metaperspektivet være spesielt viktig for å bevare en faglig høy standard på tjenestene (ibid). Handlingsvalgene ved utfordrende atferd oppstår ofte når man som tjenesteyter står ansikt til ansikt med en utagerende bruker, slik McDonnell videre beskriver. Det er noe som skjer med de ansatte når de står i en slik situasjon, og det er ikke alltid man rekker å reflektere i en akutt situasjon. Siden man ofte velger intervensjon ut ifra hva man kan fra før, vil trening forut for situasjonen ha stor betydning (McDonnell 2013, 24).

Tjenesteyterne er ansvarlige for sine egne handlinger og kan ikke bare lukke øynene i en utageringssituasjon. Man må reflektere i selve situasjonene, og ikke bare reflektere over praksisen sin, slik McDonnell videre beskriver det. Refleksjon er et samspill mellom fag, juss og etikk, og disse tre elementene skal danne rammene rundt rett og galt i refleksjonen. McDonnell (2013, 25-26) skriver også at utageringssituasjoner bør skje på best mulig måte for alle involverte parter. Det innebærer at personalet bør lære seg hensiktsmessige måter å håndtere dette på. Selv om man som yrkesutøver har et lovverk å forholde seg til så har man også som enkeltindivid ansvar for at de handlingene man tar er legitime og faglig forsvarlige uavhengig av lovverk (ibid). Som tjenesteyter må man se seg selv i et helhetsperspektiv ved å se på sin kunnskap og erfaring (Ellingsen 2014, 170). Dette utgjør til sammen bakgrunnskunnskapen for hver enkelt. Ved å se på helheten ved seg selv vil også det miljøterapeutiske arbeidet tre tydeligere frem, og legge grunnlaget for de valgene som man som tjenesteyter tar (ibid). Som tjenesteyter må en reflektere over egen atferd før en prøver å endre andres (Os, Engelsvoll og Granberg 2018, 61). Og som det videre beskrives er man selv en del av løsningen, selv om en også er en del av problemet. Tjenesteyterne bør stille spørsmål om hva som eventuelt hindrer brukeren i å uttrykke seg hensiktsmessig, i stedet for å klandre, bli sint og handle i affekt. Det bør også vurderes og reflekteres over om manglende opplæring har en sammenheng med utageringer. Som Os, Engelsvoll og Granberg (2018, 61) videre skriver er opplæring av tjenesteytere en vesentlig del ved bruk av lavaffektiv tilnærming. Tjenesteyterne må jobbe med egne holdninger, og samtidig ha et ønske om å hjelpe og opprettholde en god relasjon og å kunne fokusere på forståelse. På denne måten vil man ivareta både bruker og tjenestemottaker ifølge, Os, Engelsvoll og Granberg (2018, 62).

10.0 Drøfting

10.1 Oppsummering av teori

PAS(T) beskrives som et verdi- og metodisk rammeverk som skal brukes til å forstå, forebygge og redusere utfordrende atferd hos brukere. Strategiene i rammeverket skal bidra til å hemme betingelsene som bidrar til å opprettholde eller skape utfordrende atferd, og bidra til at betingelsene for ønsket atferd i et livsløpsperspektiv styrkes. Lavaffektiv tilnærming er en metode som ofte trekkes inn i dette rammeverket. Som det vises til ovenfor er det flere faktorer ved lavaffektiv tilnærming som virker, og som fører til forebygging av utfordrende atferd. Lavaffektiv tilnærming kan slik det beskrives føre til mindre bruk av tvang og makt. Eskalering av utfordrende atferd unngås ved at det stilles færre krav og forventninger til brukeren, og at brukeren slik kan få en bedre opplevelse av mestring og egenkontroll. Strategien legger også vekt på verbal atferd og hvordan dette påvirker situasjonen. Stemmebruk og kroppsspråk er vesentlig, i tillegg til å gi brukeren rom til å dempe stress for å kunne håndtere situasjonen. Tjenesteyterne har en vesentlig rolle ved lavaffektiv tilnærming slik det beskrives. Det brukes en refleksiv praksis der tjenesteyterne skal kunne reflektere i selve handlingen og i praksisen generelt, både med tanke på brukeren, seg selv og sine kollegaer. Å gi støtte og veiledning til begge parter skal i etterkant av situasjoner med utfordrende atferd bidra til at balansen mellom bruker og tjenesteyter gjenvinnes, noe som er vesentlig for god kommunikasjon og samhandling videre.

10.2 Virker lavaffektiv tilnærming på utfordrende atferd?

Målet med denne oppgaven var å finne ut: *Virker lavaffektiv tilnærming på utfordrende atferd?* Jeg begrenset oppgaven til å gjelde for utviklingshemmede, med fokus på kravsituasjonene, samt hvilke faktorer som kan være vesentlig for virkningen/effekten av lavaffektiv tilnærming. Jeg har valgt å se nærmere på denne problemstillingen med utgangspunkt i de fire hovedkomponentene ved lavaffektiv tilnærming.

Som det beskrives stilles det færre krav og forventinger til brukeren ved lavaffektiv tilnærming. Tjenester som ytes, skal sørge for at hver bruker får et tilrettelagt tilbud som dekker både fysiske og psykiske behov. Alle brukere er forskjellige, og det må tas individuelle vurderinger på hvilke behov som skal dekkes for hver enkelt ifølge Helse- og omsorgstjenesteloven (Lovdata 2020). Nye tiltak blir tilført og gamle evalueres og avsluttes underveis i de ulike prosessene. Hvordan tjenesteyterne velger å håndtere situasjonen underveis i praksisen utfordres. Vil måten kravsituasjoner gjennomføres på ha betydning for om utfordrende atferd oppstår? Vil det også kunne ha betydning for om lavaffektiv tilnærming virker forebyggende på utfordrende atferd? Er det andre faktorer som påvirker effekten av lavaffektiv tilnærming? Fixen m.fl (2005) i Sørliie m.fl (2010) skriver om implementering. Dette er et sett av aktiviteter som behøves for å kunne gjennomføre en bestemt metode eller et behandlingsprogram på en arbeidsplass. Implementering er en planlagt målrettet og systematisk prosess og ikke en tilfeldig praksis eller som er kontekstavhengig (ibid). Dersom de forventede resultatene ikke viser seg, kan implementeringsprosessen være mindre effektiv enn antatt, eller det kan skyldes at implementeringen har vært mangelfull, noe en evaluering kan avdekke (Sørliie m.fl. 2010). For å kvalitetssikre implementeringen krever programintegritet at praktiske strategier etableres i hver enkelt organisasjon. Dette innebærer blant annet at det settes av nok tid til opplæring og veiledning om den aktuelle metoden, og at det evalueres jevnlig. Prosedyrer må etableres for at kvalitetssikringens skal ivaretas, noe som også er nødvendig for å hindre utvanning videre i prosessen (ibid). Vil god implementering føre til vesentlig fokus på kravsituasjonene og bidra til forebygging av utfordrende atferd? Sørliie m.fl (2010) skriver videre at høy implementeringskvalitet og kompetent implementering er avgjørende for om tiltak virker. Det vil ikke være et mål å ha tilnærmet

perfekt implementering da det synes urealistisk og heller ikke nødvendig for å oppnå betydelige resultater.

Når er det hensiktsmessig at krav opprettholdes og ikke med tanke på utfordrende atferd? Hvilke «kompromiss» kan man inngå underveis i samhandlingen som bidrar til et positivt utfall/resultat i situasjonen? Vil brukeren komme i en destruktiv utvikling dersom krav kan unngås ved bruk av utfordrende atferd? Hvor sterkt står samtykkekompetansen i slike situasjoner? Vatne (2006, 89) skriver om hvordan brukeren kan bruke manipulering som en bevisst anvendt pasientstrategi. Her vil brukeren som Vatne videre beskriver bruke tjenesteyterne for å oppnå noe de ønsker. Brukeren kan bruke metoder der de kjemper seg til oppmerksomhet, tøyser grensene for å vinne, eller drive med spill for å få ønsket måloppnåelse. Vil bruk av lavaffektive tilnæringsmetoder da ha en positiv effekt for brukeren hvis den utfordrende atferden blir et resultat for å slippe eller unngå kravsituasjoner? Brask, Østby og Ødegård (2016, 25) skriver at situasjonen til en bruker vil være påvirket både av de psykiske, fysiske og sosiale betingelsene i miljøet som en har rundt seg. Hva skjer dersom utfordrende atferd oppstår fordi det er et misforhold mellom krav og forventinger som brukeren har og det som tjenesteyterne har? Owren og Linde (2011, 29 – 38) beskriver gap eller misforhold hvor dette er en relasjonell forståelse av funksjonshemming, og er noe man ser i forhold til noe annet. En bruker blir funksjonshemmet i situasjoner der det er et gap eller misforhold mellom brukerens forutsetninger og kravene som omgivelsene har. Som Brask, Østby og Ødegård (2016, 25) skriver kan man minske gapet ved å styrke individets forutsetninger eller redusere samfunnets krav. Kan man minske dette gapet ved å ta hensyn til individuelle tilrettelegginger i kravsituasjoner, som ved bruk av lavaffektive tilnæringer? Vil denne tilretteleggingen da kunne føre til en forebygging av utfordrende atferd? Stubrud (2016) viser til en studie der han presenterer en økologisk modell for redusert bruk av tvang ovenfor mennesker med psykisk utviklingshemming. Stubrud skriver at det er flere faktorer i omsorgsmiljøene som både påvirker og leder til utfordrende atferd. Stubrud beskriver seks faktorer som påvirker utfordrende atferd, som omhandler forhold ved økologien til brukeren og ikke brukeren selv. Hensikten er ifølge Stubrud (2016) å tydeliggjøre at utfordringene til utfordrende atferd ligger i omgivelsene, og ikke hos den enkelte bruker. En av de seks økologiske faktorene er ifølge Stubrud individuell tilrettelegging. Stubrud (2016) forklarer videre i modellen at lite tilpassede individuelle hensyn ofte preges av betydelige innslag av kollektive rutiner og lite tilpassende og

strukturerte aktiviteter. Nafstad (1993) i Stubrud (2016) skriver at det bør tilstrebes samsvar mellom personens mentale utviklingsalder og vanskelighetsgraden av de utfordringene som det forventes av personen, når man tilrettelegger for utvikling og mestring. Hva om kravene ikke samsvarer med forutsetningene til brukeren? Stubrud (2016) skriver at det er nær sammenheng mellom individuell tilpasning og grad av selvbestemmelse og livskvalitet, og som har betydning for utfallet i kravsituasjoner. Å være i stand til å evne å selv regulere seg selv i for eksempel kravsituasjoner, krever at brukers egenskaper tilsier dette, samtidig som at brukers selv regulering blir møtt av omgivelser som er støttende og imøtekommende (ibid). På denne måten kan man tilrettelegge og styrke individets forutsetninger og eventuelt redusere ulike krav, noe som kan bidra til at gapet reduseres, slik det er beskrevet tidligere. Ved å ta hensyn til individuelle tilpasninger ved at ulike ønsker og behov ivaretas, går man i en ønsket retning, slik som den økologiske modellen også fremstilles, ifølge Stubrud (2016).

Ved lavaffektiv tilnærming brukes refleksiv praksis slik McDonnell beskriver. Tjenesteyterne skal reflektere over egen praksis generelt og i selve samhandlingen ved aktiv bruk av fag, juss og etikk. Ved å innta et metaperspektiv skal tjenesteyterne kunne benytte en praksis som genererer og utvikler seg. Hvordan vil tjenesteyternes handlingsvalg påvirke kravsituasjonene? Vil det ha betydning for om lavaffektive tilnæringsmetoder virker forebyggende på utfordrende atferd? Hva skjer dersom tjenesteyterne ikke reflekterer før, under og etter selve handlingen der utfordrende atferd oppstår eller kunne ha oppstått? Hva blir vesentlig å vurdere i selve samhandlingen? Linde og Owren (2017) viser til en studie av insisterende praksiser der datamaterialet er basert på 36 kvalitative forskningsintervjuer. Linde og Owren (2017) skriver at i situasjoner der alvorlige hensyn står på spill blir brukers viljesuttrykk som ord, tegn og handlinger noe tjenesteyterne tolker som noe som brukeren vil eller ikke vil. Viljesuttrykket vil kunne føre til vesentlige spørsmål i situasjonen om disse uttrykkene er overveide valg eller ikke, og legge grunnlaget for handlingsvalgene videre. Generell kompetanse ved handlingsvalg vil som det beskrives i Helsepersonelloven § 4. *Forsvarlighet* (Lovdata 2020) gjøre tjenesteyterne i stand til å kunne utføre sitt arbeid i samsvar med de krav til faglig forsvarlighet og omsorgsfull hjelp som situasjonen og arbeidets karakter tilsier. Linde og Owren (2017) skriver at tjenesteytere skal kunne utvikle en begrunnet formening i handlingssituasjoner, noe som krever kjennskap til personen utviklet gjennom samhandling, samarbeid og utprøving over tid. Dersom brukeren har reduserte

forutsetninger for å kommunisere kan systematisk kartlegging og analyse danne grunnlaget for hvilke handlingsvalg tjenesteytere velger. Som Linde og Owren videre skriver er det en forutsetning for å gi effektiv støtte til brukeren i de ulike delprosessene at tjenesteyterne har evne og vilje til å ta i bruk tilgjengelig kunnskap. I tillegg til dette må tjenesteyterne evne å analysere egen praksis i samhandling med brukerne, samt erkjenne at man går over grensen når det er det som gjøres i kravsituasjonen. Selv om tjenesteyterne står på sitt og handlingsvalget er riktig rent faglig «sett», er det vesentlig at tjenesteyterne har en felles forståelse for hvor grensen går i møte med hver enkelt bruker (ibid). Vil kvaliteten på de tjenestene som ytes i en slik situasjon være tilfredsstillende? Som Linde og Owren videre beskriver vil det ofte være en balansegang mellom inviterende praksis der brukerens viljeuttrykk styrer og begrenser tjenesteyternes handlingsvalg, og insisterende praksis der tjenesteyterne ikke lar seg styre og begrense ved handlingsvalg. Tjenesteyterne må slik Linde og Owren forklarer kunne vurdere hvilke fysiske, psykiske eller sosiale hensyn som står på spill ved å evne å analysere en situasjon, i tillegg til å ta hensyn til selvbestemmelsen til brukeren. Hva vil konsekvensen av å ikke gripe inn føre til og for hvem? Hvilke kompromiss eller individuelle tilpasninger kan man så gjøre? Tjenesteyterne kan analysere situasjonen ved å avveie argumentene som fører til et handlingsvalg i kravsituasjoner (Linde og Owren 2017). I ettertid kan man ved bruk av refleksiv praksis kunne gjøre en ny vurdering av situasjonen om dette var riktig eller ikke. Som Linde og Owren skriver bør man i etterkant evaluere og se om det er mulighet for brukeren å kunne lære av erfaringene i etterkant. Kan opprettholdelse eller frafall av krav slik føre til læring, utvikling eller virke stigmatiserende for brukeren? Slike avveininger krever som Linde og Owren skriver kompetanse i skjønnsmessige, faglige og etiske vurderinger. Det er vesentlig at tjenesteyterne evner å analysere egen praksis i samhandling med brukerne og innrette praksisene på en systematisk og tilstrekkelig måte, slik at det ikke er tilfeldigheter som avgjør hvordan rettigheter forvaltes når handlingsvalg tas.

Slik McDonnell beskriver lavaffektive tilnærminger - er det noen komponenter i denne metoden som er mer vesentlig enn andre? Jordan, Roberts og Hume (2019, 458) beskriver at reduksjon av krav i lavaffektiv tilnærming er selve nøkkel-komponenten ved denne metoden. Jordan, Roberts og Humre skriver videre at reduksjon av krav og tilbakeholdenhet kan virke negativt og bidra til å forsterke opprettholdelse av unngåelse i kravsituasjoner, og at dette bare bør gjelde på kort sikt. Lavaffektiv tilnærming synes å bli mer og mer aktuell i forebygging av utfordrende atferd, men som Jordan, Roberts og

Humre (2019, 459) videre skriver finnes det ennå lite forskning som viser for hvor effektiv denne metoden er. Baker og Allen (2016) skriver om at det er et behov for et bedre bevisgrunnlag rundt situasjonshåndteringen av utfordrende atferd. De mener at en restriktiv praksis i forbindelse med omsorg for sårbare mennesker bør reduseres og debatteres da slik praksis fortsatt er utbredt og vanlig. Baker og Allen (2016) skriver at bruk av restriktiv praksis er spesielt bekymringsfullt da den er utbredt tross mangel av bevisgrunnlag om effektivitet. Heyvaert et al (2014) i Baker og Allen (2016) har gjort den eneste systematiske gjennomgangen av effektiviteten av restriktiv praksis for mennesker med utviklingshemming. De viser til at når resultatet brukes til å evaluere effektiviteten blir det i behandlingssammenheng ofte sett på effekten av reduksjon av atferd på sikt, og ikke på effektiviteten i selve situasjonshåndteringen. Baker og Allen (2016) mener at bevisene for effektiviteten ved forebyggende atferds håndteringer ikke er tilstrekkelige, og mener disse bør bestå alle juridiske og etiske tester før de kan benyttes i en persons individuelle planer.

11.0 Sammendrag og konklusjon:

Lavaffektiv tilnærming virker tilsynelatende forebyggende på utfordrende atferd. Ved å ta hensyn til de fire hovedkomponentene kan man unngå eller redusere at den utfordrende atferden oppstår. Som det kommer frem kan dette også få negative konsekvenser og ringvirkninger på andre områder, ved at brukeren for eksempel isolerer seg eller at utfordrende atferd blir et resultat for å unngå kravsituasjoner. Måten lavaffektive tilnærminger blir implementert på, vil trolig ha en vesentlig betydning for om metoden vil kunne fungere og vedvare over tid. Dette krever god opplæring og veiledning, samt etablerte prosedyrer og jevnlig evalueringer. Virkningen av om lavaffektiv tilnærming virker på utfordrende atferd kan trolig også påvirkes ved å ta hensyn til de økologiske forholdene rundt brukeren, som ved individuelle tilrettelegginger i kravsituasjoner, slik at forutsetninger og krav harmonerer med hverandre ved at individets forutsetninger styrkes. Går man nærmere inn på problemstillingen vil man kunne se at andre faktorer også vil være vesentlig for om lavaffektiv tilnærming virker på utfordrende atferd. Tjenesteytneres evne til å ta i bruk faglig kompetanse, samt evne til å ta i bruk refleksiv praksis både før, under og etter samhandling, er også vesentlig for om lavaffektive tilnærminger virker på utfordrende atferd, og ikke bare selve metoden i seg selv. Viljesuttrykket til brukeren vil også kunne påvirke tjenesteytneres handlingsvalg i kravsituasjoner ved lavaffektiv tilnærming, som også påvirker utfallet av situasjonen. Ved at tjenesteyterne analyserer egen praksis i samhandling med brukerne, vil handlingsvalget og bruk av insisterende eller inviterende praksis gjøre seg gjeldene, og trolig kunne påvirke om lavaffektiv tilnærming virker på utfordrende atferd. Tilnæringsmetoder som lavaffektiv tilnærming er i «utvikling». Selv om dette er en tilsynelatende effektiv metode ved forebygging av utfordrende atferd, mangler det ifølge fagpersoner dokumentasjon på effekten av dette. Etiske retningslinjer og gjeldende lovverk skal ivaretas i tett samarbeid med brukerens ønsker og behov – et vesentlig spørsmål å stille er om det opprettholdes tilfredsstillende ved en slik tilnærming?

11.1 Lavaffektiv tilnærming ved utfordrende atferd – Kvantitativ eller kvalitativ metode?

Effekten av om lavaffektiv tilnærming virker på utfordrende atferd er målbart slik jeg vurderer det. Samtidig kan både kvantitativ og kvalitativ metode benyttes. Jeg har valgt å ta med to eksempler for å illustrere dette.

Eksempel – bruk av kvantitativ metode:

Før man starter tiltak med lavaffektive tilnærminger i denne sammenhengen bør det gjøres observasjoner/registreringer i forkant. Det kan være lurt å ha registreringer på antall fysiske angrep og mengde samvær man har sammen med brukeren. I tillegg kan det være lurt å ha en oversikt over hvor ofte brukeren kontakter personalet og i hvilke situasjoner, samt i hvilke kravsituasjoner den utfordrende atferden eventuelt oppstår. På denne måten kan man i etterkant ta dette med i evalueringen av effekten av om lavaffektiv tilnærming virker ved å sammenligne resultatene før og etter. Har bruk av lavaffektive tilnæringsmetoder blitt slik man hadde tenkt og håpet på? Ved å gjøre disse observasjonene/registreringene i forkant vil effekten av lavaffektive tilnærminger kunne være målbar og kvantitativ.

Eksempel -bruk av kvalitativ metode:

Ved å involvere brukeren og tjenesteytere i forkant og etterkant kan man si at effekten av lavaffektive tilnæringsmetoder ikke er målbar hvis man tenker på brukeren og tjenesteyternes tanker og meninger. Men tankene og meningene om det aktuelle kan allikevel stadfestes. Dersom man velger å se på dette, vil man bruke en kvalitativ metode.

Litteraturliste

Aadland, Einar. 2004. *Og eg ser på deg. Og eg ser på deg. Vitenskapsteori i helse- og sosialfag*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bakken, Trine Lise. 2011. *Samhandling med og uten ord. Miljøbehandling for mennesker med utviklingshemming og psykisk lidelse*. Stavanger: Hertervig Forlag.

Brask, Ole David, May Østby og Atle Ødegård. 2016. *Vernepleierens kjerneroller. En refleksjonsmodell*. Bergen: Fagbokforlaget.

Brodtkorb, Elisabeth og Marianne Rugkåsa (red). 2009. *Mellom mennesker og samfunn. Sosiologi og sosialantropologi for helse- og sosialprofesjonene. 2.utgave*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Dalland, Olav. 2007. *Metode og oppgaveskriving for studenter. 4.utgave*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Dalland, Olav. 2017. *Metode og oppgaveskriving. 6.utgave*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Dysthe, Olga, Frøydis Hertzberg og Torlaug Løkensgard Hoel. 2000. *Skrive for å lære. Skrivning i høyere utdanning*. Oslo: Abstrakt Forlag as.

Eknes, Jarle, Thrine Lise Bakken, Jon Arne Løkke og Ivar Mæhle. 2008. *Utredning og diagnostisering. Utviklingshemming, psykiske lidelser og atferdsvansker*. Oslo: Universitetsforlaget.

Ellingsen, Karl Elling (red). 2014. *Utviklingshemming og deltakelse*. Oslo: Universitetsforlaget.

Garsjø, Olav 2001. *Sosiologisk tenkemåte. En introduksjon for helse- og sosialarbeidere*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

- Gjærum, Bente og Bjørn Ellertsen (red.) 2010. *Hjerne og Atferd. 2.utgave. Utviklingsforstyrrelser hos barn og ungdom i et nevrobiologisk perspektiv...et skritt videre*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Gundersen, Knut og Luke Moynahan. 2006. *Nettverk og sosial kompetanse*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Holden, Børge. 2016. *Utfordrende atferd og utviklingshemming. Atferdsanalytisk forståelse og behandling. 2.utgave*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Holter, Harriet og Ragnvald Kalleberg (red). 1996. *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Isaksen, Jørn og Are Karlsen. 2018. *Innføring i atferdsanalyse. 2.utgave*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jordan, Rita, Jacqueline M. Roberts og Kara Hume (Eds). 2019. *The SAGE Handbook of Autism and Education*. SAGE Publications Limited.
- Kruuse, Emil. 2007. *Kvalitative forskningsmetoder. – i psykologi og beslektede fag. 6.utgave*. Danmark: Dansk psykologisk Forlag.
- Lorentzen, Per. 2011. *Ansvar og etikk i miljøarbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lorentzen, Per og Marit Pettersen og Petter Myhrer-Næss (red). 2018. *Samværets praksis. Bidrag til en relasjonell tilnærming i miljøarbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Malterud, Kirsti. 2011. *Kvalitative metoder i medisinsk forskning. 3.utgave. En innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- McDonnell Andrew. A. 2013. *Håndtering av aggressiv atferd med lavaffektive tilnærminger*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Owren, Thomas og Sølvi Linde (red). 2011. *Vernepleiefaglig teori og praksis. – sosialfaglige perspektiver*. Oslo: Universitetsforlaget.

Tetzner, Stephen Von. 2003. *Utfordrende atferd. Hos mennesker med lærehemming. Betydningen av kommunikasjon, boforhold og tjenester*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Vatne, Solfrid. 2006. *Korrigere og anerkjenne. Relasjonens betydning i miljøterapi*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Internettsider

FO:

Yrkesetiskgrunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere: <https://www.fo.no/getfile.php/1324847-1580893260/Bilder/FO%20mener/Brosjyrer/Yrkesetisk%20grunnlagsdokument.pdf> (Lest 09.08.2020).

Hesledirektoratet:

Rundskriv IS-10/2015 Rettssikkerhet ved bruk av tvang og makt ovenfor enkelte personer med psykisk utviklingshemming:
<file:///C:/Users/47920/OneDrive/Bilder/Dokumenter/Bachelor/Rettssikkerhet%20ved%20bruk%20av%20tvang%20og%20makt%20overfor%20enkelte%20personer%20med%20psykisk%20utviklingshemming%20-%20Rundskriv.pdf> (Lest 27.04.2020).

Helsekompetanse:

<http://asf.helsekompetanse.no/del3/personalatferd/utfordrende-atferd> (Lest 13.05.2020).

Kildekompasset:

Hva er fagfelle vurdering? 2015:
<http://kildekompasset.no/kildekritikk/ord-uttrykk/hva-er-fagfelle-vurdering.aspx> (Lest 18.05.2020).

Lovdata:

Helsepersonelloven. 2019: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-64> (Lest 27.04.2020).

Helse- og omsorgstjenesteloven. 2020: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2011-06-24-30> (Lest 27.04.2020).

Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven). 2008:

<https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2008-06-20-42> (Lest 06.05.2020).

Naku:

Den medisinske diagnosen psykisk utviklingshemming. 2019:

<https://naku.no/kunnskapsbanken/diagnose-psykisk-utviklingshemming-icd-10> (Lest 09.08.2020).

NOU (Norges offentlige utredninger):

På lik linje. Åtte løft for å realisere grunnleggende rettigheter for personer med utviklingshemming. 2016:17. Oslo: Fagbokforlaget.

<file:///C:/Users/47920/OneDrive/Bilder/Dokumenter/Bachelor/nou201620160017000dddpdf> (Lest 05.05.2020).

SOR:

Siv Bjønnum og Helene Myklebustad. Veileder. Forebygging og håndtering av aggresjon og vold i tjenester til personer med utviklingshemming. Stiftelsen SOR. 2017:

[file:///C:/Users/47920/OneDrive/Bilder/Dokumenter/Bachelor/Veileder - Forebygging og handtering av aggresjon og vold SOR nettpdf](file:///C:/Users/47920/OneDrive/Bilder/Dokumenter/Bachelor/Veileder_-_Forebygging_og_handtering_av_aggresjon_og_vold_SOR_nettpdf) (Lest 29.01.2020).

Mangfold og muligheter. *Problemer med egenskapsforklaringer, samlebetegnelser og merkelapper*. Stiftelsen SOR. 2020: <http://kurs.helsekompetanse.no/utfordrende/16923> (Lest 02.03.2020).

WHO (Verdens helseorganisasjon):

Det medisinske kodeverket ICD-10. 2019: <https://icd.who.int/browse10/2019/en> (Lest 03.04.2020).

Forskningsartikler/fagartikler

International Journal of Positive Behavioural Support

Baker, Peter og David Allen. Closing editorial: The need for a better evidence base for the situational management of challenging behaviour presented by people with intellectual disabilities. *International Journal of Positive Behavioural Support*, 6(1). 2016, 52-54.

<https://www.bild.org.uk/wp-content/uploads/2020/01/Reactive-strategies-for-situational-management-closing-editorial.pdf> . (Lest 14.05.2020)

Norsk psykologforening:

Stubrud, Leif Hugo. *Regulering av emosjoner og atferd hos personer med utviklingshemning*. Tidsskrift for Norsk psykologforening. 2016/10:

<https://psykologtidsskriftet.no/vitenskapelig-artikkel/2016/09/regulering-av-emosjoner-og-atferd-hos-personer-med-utviklingshemning> (Lest 13.05.2020).

Sørli, Mari-Anne, Terje Ogden, Roar Solholm og Asgeir Røyrrhus Olseth.

Implementeringskvalitet – om å få tiltak til å virke: En oversikt.

Tidsskrift for Norsk psykologforening. 2010/04:

<https://psykologtidsskriftet.no/fagartikkel/2010/04/implementeringskvalitet-om-fa-tiltak-til-virke-en-oversikt> (Lest 28.04.2020).

Norsk tidsskrift for adferdsanalyse:

Strømgren, Børge og Monica Stolen Dønnum. *En multimodal kontekstuell tilnærming til analyse og behandling utfordrende atferd hos personer med utviklingshemning*.

Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse. 2013, nr.2. s. 133 – 146.

[file:///C:/Users/47920/OneDrive/Bilder/Dokumenter/Bachelor/NTA_2013_2_Stromgren_Donnum%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/47920/OneDrive/Bilder/Dokumenter/Bachelor/NTA_2013_2_Stromgren_Donnum%20(1).pdf) (Lest 04.03.2020).

Tidsskrift for omsorgsforskning:

Linde, Sølvi og Thomas Owren. *Mellom vilje og valg – en drøfting av tjenesteyternes handlinger og begrunnelser i fire eksempler på insisterende praksis*. 2017/01.

<file:///C:/Users/47920/OneDrive/Bilder/Dokumenter/Bachelor/Sølvi%20Linde%20og%20Thomas%20Owren.pdf> (Lest 19.05.2020).

SOR:

Os, Trine, Anne Engelsvoll og Line Granberg. *Lavaffektiv tilnærming Før det smeller, når det teller!* Stiftelsen SOR. 2018.

<file:///C:/Users/47920/OneDrive/Bilder/Dokumenter/Bachelor/Lavaffektiv%20hoy.pdf> (16.03.2020).

Eknes, Jarle, Helene Myklebustad, Siv Bjønnum og Jann Aasbak. *Vold i nære relasjoner. Når personer med utviklingshemning utsettes for eller utøver vold mot personer de bor sammen med eller som yter omsorgstjenester til dem*. Stiftelsen SOR. 2016.

<https://www.stiftelsensor.no/images/tidsskriftarkiv/2016/5/Vold%20i%20nare%20hoy.pdf> (Lest 22.04.2020).

Alendal, Ane Sofie, Anita Haugland Grainger og Katrine Stakland. *Implementering av Positiv atferdsstøtte blant tjenesteytere i en bolig for mennesker med utviklingshemming*. Stiftelsen SOR. 2018.

<file:///C:/Users/47920/OneDrive/Bilder/Dokumenter/Bachelor/Implementering%20av%20Positiv%20hoy.pdf> (Lest 27.02.2020).

